

Društvena i vjerska povijest Pazinske knežije u 16. stoljeću

Paljuh, Ariana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:843151>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci

RIJEKA

ARIANA PALJUH

DRUŠTVENA I VJERSKA POVIJEST PAZINSKE KNEŽIJE U 16.

STOLJEĆU

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2021.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

DRUŠTVENA I VJERSKA POVIJEST PAZINSKE KNEŽIJE U 16.
STOLJEĆU
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij

Mentor: doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup

Student: Ariana Paljuh

Rijeka, 2021.

Sažetak

U završnom radu cilj je istražiti vjerske i društvene prilike u Pazinskoj knežiji u 16. stoljeću te jesu li utjecale jedna na drugu. Tijekom istraživanja korištene su metode deskripcije i komparacije, a za to je pomogla najviše kao sekundarna literatura hrvatska historiografija, ali i primarni izvori na latinskom i talijanskom jeziku. Pazinska knežija utemeljena je u 12. stoljeću, a bila je pod Habsburgovcima od 1374. Obuhvaćala je sjeveroistočni dio Istre, ali se tijekom stoljeća granica mijenjala zbog učestalih sukoba Svetog Rimskog Carstva i Venecije. Za točno utvrditi kakvo je bilo stanje u knežiji najviše nam pomažu izvještaji biskupa koje su počeli slati papi u Rim krajem 16. stoljeća, a to je bila jedna od odluka Tridentskog koncila. U izvještajima su ponajviše opisane vjerske prilike, ali su i društvene zastupljene u manjoj mjeri. Pazinska knežija je bila katolička, ali pojavom reformacije neki svećenici i plemići su prihvatili protestantizam pa su se austrijske vlasti trudile čim prije suzbiti reformaciju. Također, neki svećenici glagoljaši i plemići su sudjelovali u uraškom projektu tiskanja hrvatskih protestantskih knjiga, ali su i pružali smještaj protestantima. Društvene prilike bile su loše zbog stalnih sukoba sa Venecijom, ali i zbog upada Osmanlija i zbog čega su seljaci najviše stradali. A osim ovih sukoba stanovništvo je bilo pogođeno glađu, bolešću te manjkom liječnika i lijekova.

Ključni pojmovi: Pazinska knežija, reformacija, protureformacija, društvene prilike, izvještaji biskupa

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijesni kontekst Pazinske knežije	2
3. Vjerske prilike u Pazinskoj knežiji u 16. stoljeću	5
3.1. Reformacija u Pazinskoj knežiji	6
3.2. Obitelj Barbo – zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji	7
3.3. Katolička konfesionalizacija u Pazinskoj knežiji	12
3.4. Proces protiv Ivana Librića prema Valierovoj vizitaciji	14
4. Društvene prilike u Pazinskoj knežiji u 16. stoljeću	17
5. Vjerske i društvene prilike prema izvještajima biskupa Svetoj Stolici	19
5.1. Vjerske prilike prema izvještajima biskupa Svetoj Stolici	19
5.2. Društvene prilike prema izvještajima biskupa Svetoj Stolici	23
6. Zaključak	26
7. Literatura	28
7.1. Primarni neobjavljeni izvori	28
7.2. Primarni objavljeni izvori	28
7.3. Sekundarni izvori	28
7.4. Internetski članci	29

1. Uvod

U radu sam se bavila društvenim i vjerskim prilikama u Pazinskoj knežiji u 16. stoljeću. Cilj rada je bio istražiti kakve su bile društvene i vjerske prilike te otkriti jesu li utjecale jedna na drugu i ako jesu, na koji način se manifestirao obostrani utjecaj. Za istražiti ovu temu poslužila sam se stranom i domaćom historiografijom, znanstvenim člancima i izvještajima biskupa Svetoj Stolicu, koji su mi najviše i pomogli s obzirom da opisuju vjerske, ali i društvene prilike u Pazinskoj knežiji. Kako bi se lakše shvatile društvene i vjerske prilike, prvo sam opisala povijesni kontekst Pazinske knežije, od njezinog postanka do kraja 16. stoljeća, objasnila ju u užem i širem smislu te opisala političke prilike tijekom 16. stoljeća. Zatim sam objasnila vjerske prilike, koja je vjera prevladavala, pojavu i razdoblje reformacije i protureformacije, tj. tko je prihvatio reformaciju i širio ju, a tko je provodio protureformaciju. U radu sam nadalje opisala kakve su bile društvene prilike u Pazinskoj knežiji tijekom 16. stoljeća i na samom kraju donijela zaključak. Nisam imala poteškoća pri pisanju s obzirom da mi je sva literatura potrebna za pisanje bila dostupna, jedino mi je poteškoće zadao izvor o procesu protiv Ivana Librića koji je bio napisan na talijanskom i latinskom jeziku.

2. Povijesni kontekst Pazinske knežije

Pazinska knežija je naziv za područje središnje Istre koji je bio pod austrijskom upravom od srednjeg vijeka, s kratkim prekidom za vrijeme Napoleonove vladavine od 1809. do 1813., pa sve do 1918. godine. Općenito teritorij Istre je bio podijeljen na zapadni i južni dio koji je bio pod Venecijom i središnji i istočni dio koji je bio pod habsburškom vlašću. Ta podjela je trajala sve do 1797. godine kada je Campoformijskim mirom ukinuta Mletačka Republika, čime je cijela Istra pala pod habsburšku vlast. Temelje Pazinske knežije je postavio vladar Menhard od Schwarzenburga u 12. stoljeću, a njegovi nasljednici su rodbinskim vezama u 14. stoljeću postali grofovi Gorički. Dijeljenjem posjeda Albert III. počinje se predstavljati kao istarski grof, a kasnije kao pazinski grof. On je sklopio nagodbu s Rudolfom IV. Habsburškim 1363. godine. U slučaju da Albert III. nema muške nasljednike, Rudolfu IV. će pripasti posjed. To se i ostvarilo nakon Albertove smrti 1374. godine, koji nije imao muške nasljednike, te je tako Pazinska knežija postala privatni posjed Habsburgovaca. Daljnjim dijeljenjem habsburškog nasljeđa 1564. godine između sinova Ferdinanda I., nastaje Unutarnja Austrija koja je pripala Karlu II. koji je njome vladao iz Graza.¹

Prvi put ime Pazinska knežija se spominje u *Istarskom razvodu* i prema tom izvoru je prihvaćen taj naziv. U hrvatskoj historiografiji se koristio i naziv Pazinska grofovija, a koji se u stranoj historiografiji, posebno slovenskoj, njemačkoj i talijanskoj, koristi i dalje. U užem smislu pod Pazinskom knežijom se podrazumijeva područje pod upravom pazinskog kapetana koje je upisano u njegov urbar, zbog čega bi Pazinska knežija mogla nositi naziv kapetanat. On je obnašao vojnu, upravnu i fiskalnu vlast i bili su mu podložni pisari, pokrajinski suci i ostali činovnici.² U širem smislu se Pazinska knežija sastojala od puno vlastelinstava i manjih nadarbina, a uprava nad tim područjem nije bila jedinstvena.³ S druge strane, Istarska knežija bila je politički pojam, koja je obuhvaćala cijeli teritorij austrijske Istre i ona se odnosila na skupinu „nasljednih zemalja“, malih posjeda i gospoštija, a u njima je privatno i javno pravo bilo jako slabo odvojeno, a sudske, imovne i porezne obveze bile su jako složene i praćene čestim promjenama.⁴ Geografski je obuhvaćala šire područje Pazina, istočni dio poluotoka sjeverno od Plomina, dio Ćićarije i područje Trsta. Pazinska knežija u širem smislu

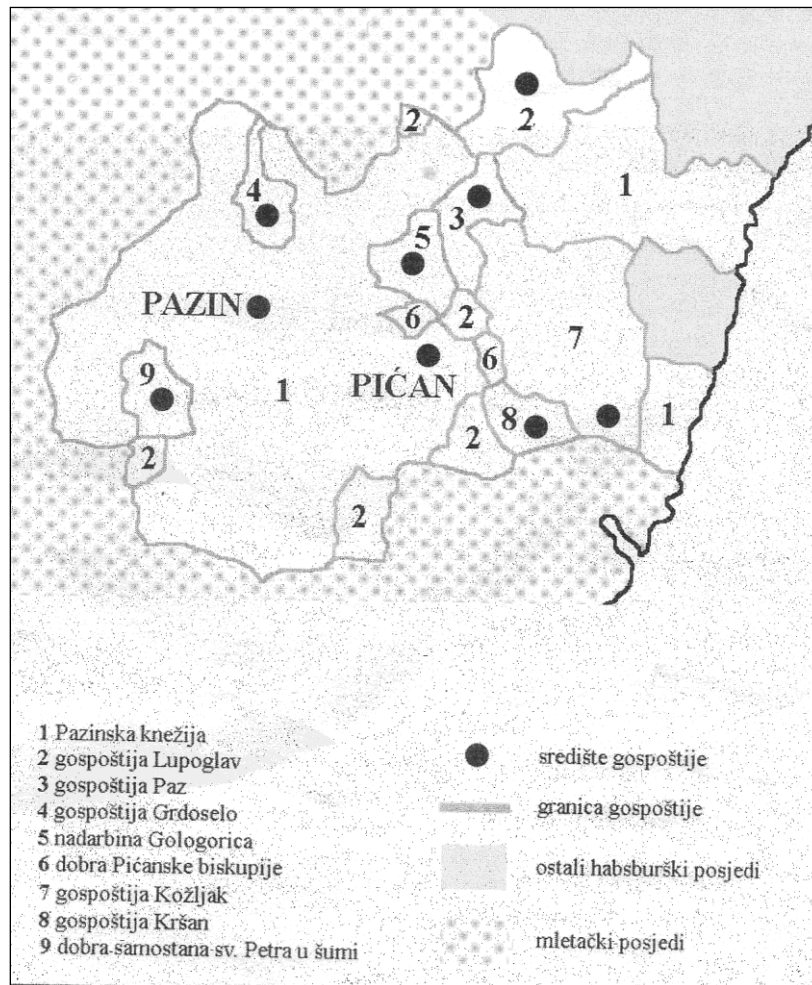
¹ Pazinska knežija, *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008. - 2020. Pristupljeno 24.3.2021. <<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2040>>

² Pazinska knežija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 4. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47197>>

³ Ibidem.

⁴ Pazinska knežija, *Istrapedia*, Slaven Bertoša, Istarska enciklopedija, 2009. – 2018., Pristupljeno 15.05.2021., <<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/283/pazinska-knezija>>

obuhvaćala je Lupoglav, Paz – Gradinje, Grdoselo, Kožljak, Kršan, posjed Gologoricu, dobra pićanske biskupije i samostansko dobro Sveti Petar u Šumi.⁵ (Prilog 1.)

Prilog 1. Pazinska knežija i njezine gospoštije poslije 1535.⁶

Što se tiče političkih prilika, početkom 16. stoljeća Pazinska knežija bila je pogođena ratom Cambraiske lige (1508. – 1523.) u kojem su Mlečani osvojili Duino, Goriziju, Trst, Pazin, Rijeku i Postojnu. Na ovaj način su habsburški posjedi bili odsječeni od mora.⁷ Tijekom rata Pazinska knežija bila je pogođena paležima, pljačkama i razaranjima. Kad su Mlečani stigli do Pazina, stanovnici su se zatvorili u utvrdu i pružali otpor, ali 1508. godine

⁵Pazinska knežija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 24. 3. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47197>>

⁶Bertoša M., Vrandečić J., *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Leykam International, Zagreb, 2007., str. 130.

⁷Kurelić R., *Daily Life on the Istrian Frontier: Living on a Borderland in the Sixteenth Century*, Brepols Publisher n.v., Turnhout, Belgium, 2019., str. 15.

pali su zidovi i predali su se Mlečanima.⁸ Ali nakon samo godinu dana, tj. 1509. godine Venecija doživljava poraz kod Agnadella te napušta habsburšku Istru s Trstom i Rijekom te se tako vraća austrijska vlast i to na čelu s Johannom von Thurom koji bolje utvrđuje mjesto, a kojeg kasnije nasljeđuje Jakob von Thur.⁹ Međutim, 1510. – 1511. godine pojavljuje se kuga koja uzrokuje zatvaranje granice i posljedično k tome trgovina umire, a ljudi su počeli umirati zbog gladi i bolesti. Također, 1511. godine posljednji put provaljuju Osmanlije te je dodatno stradala Knežija.¹⁰ Habsburgovci su trebali novac te je zato Dvorska komora dala prijedlog Ferdinandu I. da Pazinsku knežiju da u najam kako bi nadoknadio štetu uzrokovanu bolestima i ratovima.¹¹ Tako Pazinsku knežiju kupuje obitelj Mosconi, kojoj je podana za 26 000 rajnskih fiorina 1532. Godine s pravom otkupa.¹² Međutim, zbog njihove loše vladavine, Pazinjani se žale Ferdinandu i 1558. godine obitelj Mosconi biva lišena vlasti nad Pazinskom knežijom.¹³ Nakon Mosconijevih, Knežijom je upravljao Adam Schwetkowitz, a nakon njega, Leonard Attems. Godine 1574. upravitelj Knežije postaje Georg Khevenhüller koji ju je htio prenijeti na svoju djecu, ali već 1578. godine Knežija dobiva novog upravitelja Leonarda von Keutschacha, kojeg nasljeđuju sinovi Johann, Sigmund i Wolfgang.¹⁴ Međutim, 1600-te godine, i dalje zbog loše financijske situacije, Habsburgovci se obraćaju bogatoj obitelji Fugger koja im posuđuje 80000 fiorina s kamatom od 6% i hipotekom nad Knežijom i tada namjesnikom postaje Bernardino Barbo.¹⁵

⁸De Franceschi C., *Storia documentata della contea di Pisino*, editrice società Istriana di archeologia e storia patria, Venezia, 1964., str. 41. – 71.

⁹Maja Ćutić Gorup, *Protestantizam u Pazinskoj knežiji: odjeci ili pokret?*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2012., str. 66.

¹⁰Ibidem., str. 66. – 67.

¹¹Ibidem., str. 67.

¹²Ibidem., str. 67.

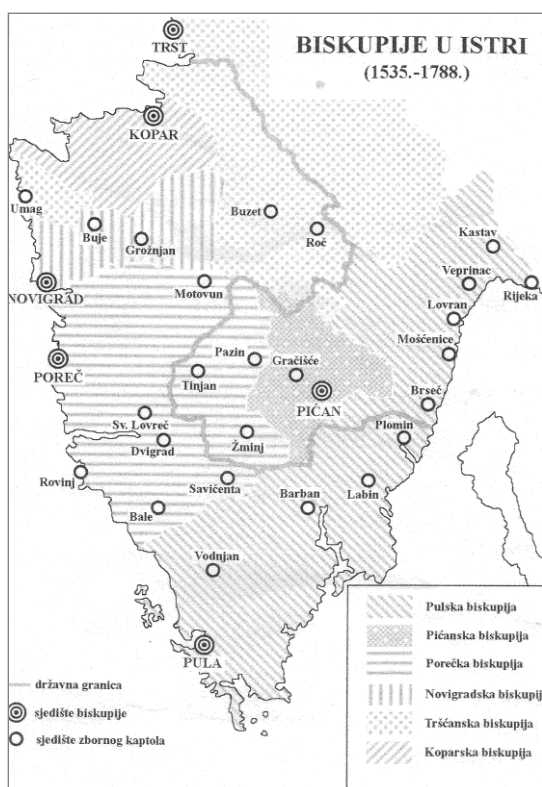
¹³Ibidem, str. 68.

¹⁴Ibidem., str. 71. – 72.

¹⁵Ibidem., str. 72.

3. Vjerske prilike u Pazinskoj knežiji u 16. stoljeću

Granice crkvene jurisdikcije pojedinih biskupa nisu se geografski poklapale s političkom podjelom na istarskom poluotoku. Teritorij Knežije nalazio se pod jurisdikcijom četiri biskupa: pićanskog, pulskog, porečkog i tršćanskog. (Prilog 2) Pićanska biskupija se protezala središnjim dijelom Pazinske knežije i pripadala su joj naselja: Pićan, Čepić, Tupljak, Sutivanac, Škopljak, Grobnik, Brdo, Karbune, Gradinje, Cerovlje, Gologorica, Lindar, Zarečje, Previš, Grimalda, Kriškla-Butonega, Gračišće i Novaki. Pulska je bila na istoku ispod Učke, a naselja koja su spadala pod nju na području Pazinske knežije su: Kršan, Šumber, Vranja - Brest, Lupoglav – Lesišćina – Semić – Dolenja Vas – Gorenja Vas, Kožljak - Malakrasa, Jasenovik - Nova Vas - Šušnjeвица, Boljun i Posert – Lepaj – Paz. Tršćanska biskupija je bila na sjeveru Istre i pripadali su joj Tibole, Borut i Semić, a Porečka je bila na zapadnom dijelu Istre i pod nju su spadala mjesta: Tinjan, Kringa, Žminj – Krajcarbreg, Pazin, Stari Pazin, Sveti Petar u Šumi, Trviž, Beram, Kaščerga, Grdoselo i Zamask.¹⁶

Prilog 2. Biskupije u Istri (1535. – 1788.)¹⁷

¹⁶ Pazinska knežija, *Istrapedia*, Slaven Bertoša, Istarska enciklopedija, 2009. – 2018., Pristupljeno 25.03.2021., <<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/283/pazinska-knezija>>

¹⁷Bertoša M., Vrandečić J., Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku, Leykam International, Zagreb, 2007., str. 131.

3.1. Reformacija u Pazinskoj knežiji

Reformacija nije zaobišla Pazinsku knežiju pa se i tamo počela širiti. Iako se car borio protiv reformacije i provodio naloge da zaustavi njezino širenje, neki ljudi u Pazinskoj knežiji su je prihvatili. Sa zapadne strane konstantno su se vodili sukobi s Mlečanima, a s istočne prodirale su Osmanlije i zbog toga su ljudi živjeli u strahu i nepovjerenju prema vlastima zbog slabe centralne vlasti. A osim ratova, bile su tu i bolesti, gospodarski pad, depopulacija i strani biskupi zbog čega su neki ljudi prešli na novu vjeru, tj. protestantizam čije su knjige upućivale vjernike na povratak izvornom evanđelju.¹⁸ Osim toga, čak je i niži kler imao očekivanja od reformacije, htio je izjednačenje u svećeničkom redu i ukidanje celibata. Međutim, u to vrijeme je vladala moralna kriza u crkvenim redovima i neki svećenici i biskupi su se već bili odali porocima, nisu poštivali celibat pa je tako pulski biskup Giovanni Battista Vergerio imao kćer, iako je bio protiv konkubinata i podupirao je novo učenje, stoga su mu kosti nakon smrti bačene u more.¹⁹ Zbog geografskog položaja Pazinske knežije nova vjera je lako mogla doprijeti i proširiti se. Naime, reformacija se proširila iz više smjerova, njemačkih zemalja, Venecije, Kranjske i Trsta, takoreći iz susjednih zemalja.²⁰ U Trstu se reformacija brzo proširila zbog trgovačkih veza sa Svetim Rimskim Carstvom Njemačke Narodnosti, a o tome saznajemo iz pisma biskupa Petra Pavla Vergerija, koji je tada bio katolički biskup. On je poslao pismo papi u kojem govori kako je Trst zaražen zbog tršćanskog biskupa Pietra Bonoma.²¹

Međutim, i prije reformacije se bogoslužje vodilo na narodnom jeziku, ali uz reformaciju se sve više liturgijskih knjiga počelo tiskati na narodnom jeziku. Osim toga neki plemići i glagoljaši su nabavljali liturgijske knjige na narodnom jeziku, neki su čak prešli na protestantizam i okupljali protestante. Istaknuti svećenik koji je prihvatio i širio Lutherovo učenje i hrvatske protestantske knjige je Matija Živčić. Upravo je on potpisao ugovor o korekturi hrvatskih prijevoda sa Stipanom Konzulom, kojem dugujemo prijevod Novog zavjeta na hrvatski.²² Unutarnjoaustrijski barun Hans Ungnad je ostavio sve svoje službe

¹⁸Ćutić Gorup, Maja, "Protestanti u austrijskoj Istri: odjeci ili pokret", *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, IV. I V. (2009.-2010.), br. 4. i 5., Rijeka: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci, str. 57.

¹⁹Ćutić Gorup, Maja, "Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji", *Povijesni prilozi* (2016.), br. 50, Zagreb: Hrvatski institut za povijest., str. 74.

²⁰Ćutić Gorup, Maja, "Protestanti u austrijskoj Istri: odjeci ili pokret", *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, IV. I V. (2009.-2010.), br. 4. i 5., Rijeka: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci, str. 57.

²¹ Ilirik M. V., „Istria – mea dulcissima patria“, *Zavičajni obrazovni priručnik za učenike srednjih i osnovnih škola*, Sveučilišna knjižnica u Puli, str. 17.

²²Ćutić Gorup, Maja, "Protestanti u austrijskoj Istri: odjeci ili pokret", *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, IV. I V. (2009.-2010.), br. 4. i 5., Rijeka: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci, str. 57.

i utemeljio urašku tiskaru u kojoj je kao djelatnik radio Stipan Konzul. Određeni plemići su također širili reformacijske ideje, a među njima najistaknutiji je bio Franjo Barbo.²³ Također je važan bio i Annibale de Comitibus, koji je tražio Bibliju Bernardina Frankopana. Oni su širili prevedene knjige na hrvatskom jeziku, a koje su se tiskale u uraškoj tiskari. Upravo je od Francesca Barba, kapetana Rijeke, kaštel u Kožljaku bio utočište reformatora.²⁴

3.2. Obitelj Barbo – zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji

Obitelj Barbo bila je mletačkog podrijetla, a njezini predstavnici su u Pazinskoj knežiji bili gospodari Paza i Kožljaka i vladali su oko 150 godina Raškom dolinom.²⁵ (Prilog 3. i 4.) Oni su gospodari Kožljaka postali tako da je Ivan Bernardin Barbo oženio Katarinu, kćer ondašnjeg gospodara Kožljaka, Martina Mojsijevića. Jedina dva sina koja su doživjela zrelu dob bili su Kastelman i Ivan.²⁶ Kastelman je postao sudac, a Ivan je bio svećenik koji je 1525. godine postao pićanski biskup. Nadalje, 1529. godine Kastelman i njegov rođak Jakov Nikolić podijelili su gospoštiju Kožljak, ali dogovor je bio da skupa održavaju kaštel.²⁷ U civilnim sporovima koji su se ticali podanika i samo jednog gospodara, dovoljno je bilo da taj gospodar dijeli pravdu i sudi, a u sporovima koji su bili između podanika i različitih gospodara, njih dvojica skupa su činili sud i u slučaju da je bilo potrebno imenovali bi i treću osobu.²⁸ Također su i novčane kazne dijelili po pola, a osim njih na posjedu su još boravili providur sa zadatkom da obrani posjed, vojnici, žandari, dva stražara na utvrdi i dva poreznika.²⁹

²³ Ibidem., str. 17. – 18.

²⁴ Ibidem., str. 18.

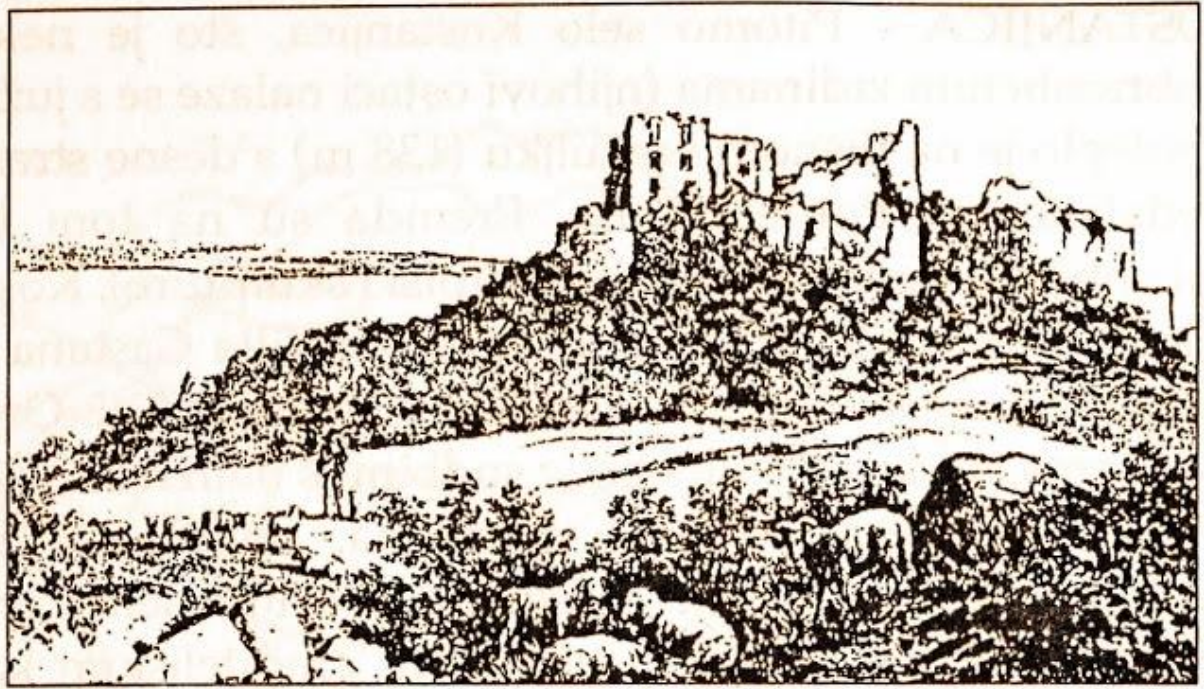
²⁵ Čutić Gorup, Maja, "Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji", *Povijesni prilozi* (2016.), br. 50, Zagreb: Hrvatski institut za povijest., str. 75. – 76.

²⁶ Ibidem.

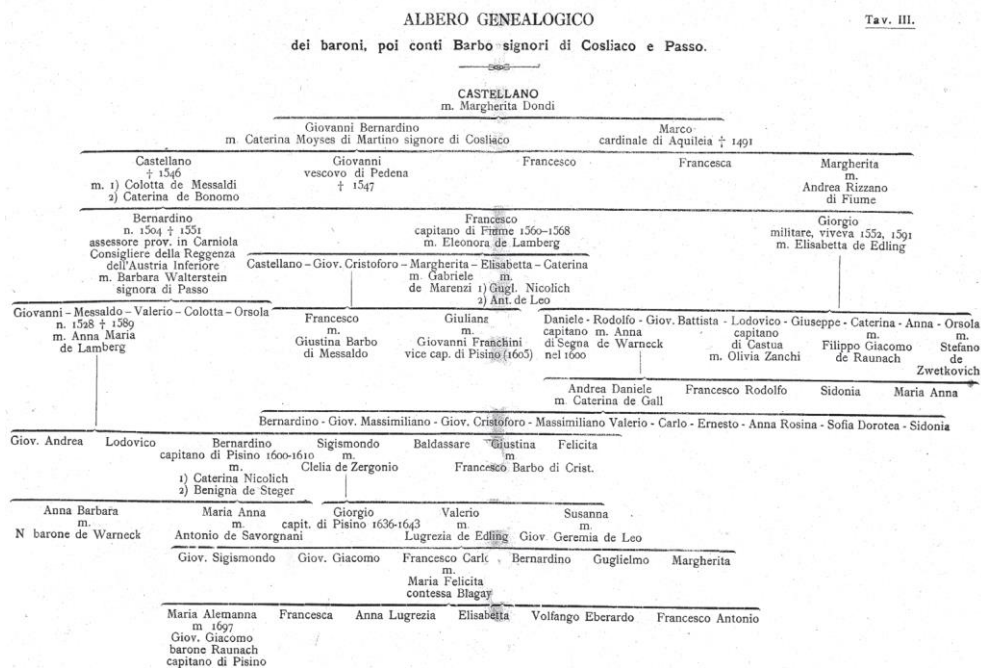
²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, str. 76.

Prilog 3. Kaštel Kozljak³⁰

Prilog 4. Genealoško stablo obitelji Barbo³¹

³⁰Kozljak - kaštel/CastrumGosilach, 6. veljače 2013., Pristupljeno 23.04.2021., <<https://tibor-pula.blogspot.com/2018/06/kozljak-kastel-castrum-gosilach.html>>

³¹Čutić Gorup, Maja, "Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji", *Povijesni prilozi* (2016.), br. 50, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, str. 76.

Nakon smrti Kastelmana 1546. godine naslijedili su ga sinovi Bernardin, Franjo i Juraj. Bernardin je postao bilježnik tršćanskog biskupa Pietra Bonoma i ostao je zapamćen kao vješt govornik u vrijeme Ferdinanda I., a uz to je obnašao dužnost savjetnika nadvojvode za Donju Austriju i pokrajinskog povjerenika Kranjske.³² On je oženio gospodaricu Paza, Barbaru Walderstein, i tako je postao gospodar Paza. Međutim, on je živio daleko i nije imao puno utjecaja na upravljanje Kožljakom, stoga je upravu preuzeo njegov brat Franjo koji se uz pomoć brata Jurja borio protiv Osmanlija u službi obitelji Habsburg. I upravo su zbog toga mogli ostati u Kožljaku iako su bili pristaše reformacije, dok su drugi bili protjerani.³³ Franjo Barbo je u kaštel primao protestante i htio je proširiti novo učenje na područje Istre i Krasa. Za vrijeme djelovanja tiskare u Urachu, Franjo je postao kapetan Rijeke i tako je Rijeka postala važno središte širenja protestantskih knjiga na hrvatskom jeziku.³⁴ Franjo i Juraj su 1579. godine, ispred Skupštine kranjskih staleža, prosvjedovali protiv progona pazinskog kapelana Matije Živčića.³⁵ Bernardina Barba je naslijedio sin Messaldo koji je bio vlasnik Paza i suvlasnik kožljačkog kaštela. Imao je šest sinova i dvije kćeri i odgajao ih je u protestantskom duhu, ali su se djeca vratila katoličkoj vjeri. Zbog pitanja vjere Messaldo se posvađao sa sinom Kastelmanom kojeg je ubio tijekom rasprave, nakon čega je uhićen i određena mu je smrtna kazna odsijecanjem glave.³⁶ U zatvoru je napisao oporuku kojom je pustio sve nećaku i njegovi sinovi su dvije godine vodili spor dok nisu dobili sve natrag. Messaldova su se djeca vratila katoličkoj vjeri, dok je on, kao i njegovi stričevi i nećaci, prigrlio protestantizam što je uzrokovalo razmirice u obitelji.³⁷ Bernardin, Messaldov sin, nije imao muške nasljednike te su Paz naslijedili nećaci Valerio i Juraj, sinovi Žigmunda Barba. Franju Barba je naslijedio Bernardino Barbo u Kožljaku koji je davao utočište protestantima od 1580. godine.³⁸

Dokazi da je obitelj Barbo podržavala reformaciju sadržani su u zapisima vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija kojeg je Franjo Barbo 1551. godine primio u svoj dom. Za obitelj Barbo je u svome iskazu rekao: „*U Kožljaku ima mnogo luterana, s kojima sam razgovarao, najviše s gospodinom Francescom, vlasnikom Kožljaka i s njegovim bratom i njegovom majkom. Sve sam prepoznao kao luterane sa svim heretičkim stavovima, a gospodinu Francescu propovijedaosam anabaptistički nauk i priznao ga je dobrim, ali se nije ponovno*

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem., str. 77.

³⁵ Ibidem., str. 78.

³⁶ Ibidem., str. 78. – 79.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, str. 79.

*krstiojer bi bio prisiljen odreći se vlasništva koje je posjedovao. U njegovu domu ima mnogo luteranskih i heretičkih knjiga, mnogo Vergerijevih djela, čak djela i knjige fra Balde Luterana, koji se kao heretik već mnogo godina nalazi u mletačkome zatvoru. Ostao sam jesti i piti u kući rečenoga gospodina oko mjesec dana, a njegov je kaštel podvrgnut rimskome caru. To se zbiljo protekloga ljeta.*³⁹ U njegovom iskazu se može vidjeti da je puno pričao s gospodarom Franjom, ali i njegovim bratom i majkom i da su svi prihvatili luteransko učenje.⁴⁰ Također je Franji pričao o anabaptističkom nauku i on ga je priznao, ali je odbio se ponovo krstiti jer bi se onda morao odreći svega što je posjedovao.⁴¹ Dalje ističe kako Franjo ima jako puno zabranjenih knjiga u svome domu i da je ostao kod njih mjesec dana, a on nije jedini protestant koji se sklonio kod njih jer su se i ostali protestanti skrivali u Kožljaku dok su prolazili habsburškom Istrom. Osim ovog iskaza postoje još zapisnici vizitacija koparskog apostolskog povjerenika Annibala Grisonia i veronskog biskupa i apostolskog vizitatora Dalmacije i Istre Agostina Valiera koji je stigao u mletački dio Istre 1580. U izvorima se spominje Kožljak i vlasnika Franjo Barbo koji, osim što je posjedovao zabranjene knjige, dijelio ih je dalje i, također, primao protestante u svoj dom.⁴² Da je Franjo Barbo pomagao uraškoj tiskari u traženju djelatnika saznajemo iz pisma Matije Klombnera Hansu Ungandu, kojeg je napisao 12. prosinca 1561. godine. Franjo je pregovarao s mnogima i tražio je samo najbolje za prevađanje *Biblije* na hrvatski jezik, čak im je nudio smještaj, hranu i plaću.⁴³ Pa je tako Franjo pregovarao i s jednim doktorom iz Padove, koji je rodom iz Dubrovnika, a zna i hebrejski. Njemu je Franjo ponudio godišnje osamdeset rajnskih fiorina, smještaj, hranu i plaćene putne troškove ako pristane na rad u uraškoj tiskari.⁴⁴ Čak i da nije htio ostati cijelu godinu u Urachu platilo bi mu se 80 rajnskih fiorina. A u slučaju da doktor ne želi uopće otići u Urach, Franjo bi ga zamolio da barem prevede Bibliju na jezik koji se priča u Dalmaciji i pitao ga je što traži zauzvrat za prijevod, a odgovor bi trebao dobiti unutar dvanaest dana. Nadalje u pismu se ističe da je pisao i fratra koji tvrdi da ima prevedenu *Bibliju*.⁴⁵ Upitao je fratra ako želi pomoći u prijevodu Biblije i ako će donijeti svoju već prevedenu *Bibliju* ili ako će je prodati po pristojnoj cijeni. Također je tražio već prevedenu *Bibliju* na hrvatskom jeziku kod nekog čovjeka s Raba ikoja se čuva u samostanu.⁴⁶ Osim toga tražio je dvoje obrazovanih ljudi koji će raditi na ćirilničnim i glagoljskim izdanjima knjiga. Jako se zalagao za tiskaru,

³⁹Ibidem, str. 80.

⁴⁰Ibidem.

⁴¹Ibidem.

⁴²Ibidem, str. 80. – 82.

⁴³Ibidem.

⁴⁴Ibidem.

⁴⁵Ibidem, str. 81

⁴⁶Ibidem.

tražio je obrazovane ljude za prevođenje *Biblije*, već prevedenu *Bibliju*, ugovarao poslove umjesto Unganda i brinuo o širenju knjiga.⁴⁷ Dakle, iz njegovog doprinosa i zalaganja može se vidjeti da je prihvatio ideje reformacije i širio ih dalje.

Nadalje, Primož Trubar tražio je pomoć od Franje u vezi pregovora oko prevedene *Biblije* i on je obavijestio Ungnada poslavši mu pismo iz Ljubljane 4. rujna 1562. godine. U Trubarovu pismu piše da se obratio riječkom kapetanu od kojeg je tražio da mu u Ljubljanu dovede fratra s kojim je pričao u Stuttgartu, a fratar bi trebao donijeti prevedenu *Bibliju* kako bi dobri poznavatelji hrvatskog jezika mogli procijeniti ako joj je prijevod dobar, razumljiv i ispravan. Jednom kad dovedu fratra u Ljubljanu Trubar, on će se moći s njim dogovoriti oko cijene *Biblije*. O ovome sastanku je Trubar pisao i Hannibalu de Comitibusu, a on mu se u pismu od 20. rujna 1562. zahvalio za knjigu koju mu je poslao i rekao da će u Ljubljanu doći Niccolò Moyses, Franjo Barbo i Josip Nikolić da se dogovore oko prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik, a Ivan Fabijanić da pregleda prijevode s obzirom da dobro poznaje hrvatski jezik.⁴⁸ Također su i sklopili ugovor oko prijevoda *Biblije* na slovenski jezik. Trubar je jako cijenio Franju Barba kao poznavatelja hrvatskog jezika, a Ungnada je obavještavao o suradnji s Franjom i Annibaleom. Također je u jednom pismu Ungnadu izrazio što misli i što očekuje od dubrovačkog doktora, koji je radio u Padovi kao profesor hebrejskog jezika i koji jako dobro poznaje hrvatski jezik, a zbog pristupanja pravoj vjeri se skriva kod kršćana u Veneciji.⁴⁹ S druge strane, Klombner u svom pismu napisanom 28. studenog 1562., obavještava Ungnada kako Trubar ne obavlja svoju dužnost i ne pušta druge da obavljaju svoje poslove. Dalje u pismu govori da je Franjo došao u Ljubljanu s fratrom koji posjeduje prevedenu *Bibliju*, ali ju nije on preveo nego stari grof Bernardin Frankopan. I još moli Ungnada da se obrati hrvatskome banu za pomoć da pošalje obrazovane ljude da pregledaju prijevode.⁵⁰

Franjo Barbo je napisao pismo Ungnadu 3. siječnja 1563. u kojem ga je obavijestio što se sve dogodilo s fratrom Niccolòm Moysesom. Franjo se jako trudio da dođe do prevedene *Biblije* i pošalje ju u Urach, ali nije uspio iako je otputovao s fratrom u Ljubljanu na vlastiti trošak. Tamo se nisu uspjeli dogovoriti oko *Biblije* te je fratar otišao natrag na Cres gdje je nedugo zatim preminuo. Zatim je Franjo poslao glasnika na Cres da se s prijateljem Nicole Moysesom dogovori ako mogu dobiti *Bibliju*.⁵¹ U slučaju da ju ne dobiju poslat će glasnika u

⁴⁷ Ibidem, str. 82. - 83.

⁴⁸ Ibidem., str. 83.

⁴⁹ Ibidem., str. 84.

⁵⁰ Ibidem., str. 84. – 85.

⁵¹ Ibidem., str. 85.

Veneciju profesoru iz Dubrovnika da dođe u Rijeku i prevede *Stari zavjet*. Još ističe da je neke prijevode dao hrvatskim svećenicima na pregled. Osim svih ovih zalaganja, Franjo je još širio knjige po Dalmaciji, Istri i Rijeci i savjetovao Konzula po kojoj cijeni da prodaje knjige.⁵² U Istri su knjige širili tako da je jedan pouzdan i pobožan čovjek iz Gračišća odnio knjige svećenicima i župnicima te onda novce dao Franji, koji se bavio i prodajom knjiga u Rijeci. Franji Barbu je jako dobro išla prodaja knjiga jer je svih poznao i znao je u kakvim se financijskim situacijama nalaze.⁵³ Za Konzula i Ungnada je Franjo bio pouzdana osoba s obzirom da su mu povjeravali ovako važne poslove.⁵⁴ Sljedeće Franjino pismo od 21. listopada 1563. poslano je Ungnadu iz Ljubljane. U njemu izvještava Ungnada da je doktor iz Venecije pristao prevesti Stari zavjet, ali će zbog toga pasti u nemilost vlasti te više neće smjeti putovati ili živjeti u Dalmaciji te zato traži da mu se za taj posao osigura mirovina. Ali, Hans Ungnad nije pristao na te uvjete. Nadalje tvrdi da kad se vrati iz Ljubljane da će poslati nekoga da ode na Cres i raspita se ako se može otkupiti ostavština preminulog fratra.⁵⁵ Zbog velikog zalaganja Franje Barba, koji je surađivao s djelatnicima i suradnicima uraške tiskare i tražio već prevedenu *Bibliju* i obrazovane ljude da ju prevode te širio knjige, došle su u Pazinsku knežiju liturgijske knjige na hrvatskom jeziku. Suradivao je i s ostalim protestantima i plemićima koji su podržavali novu vjeru, a u Rijeci primaio protestantske propovjednike i štitio ih. Kad mu je završila kapetanska služba, Barbo je pružao utočište protestantima u Kožljaku i možda Kastvu, kojeg je držao do 1583. godine s bratom Jurjem.⁵⁶ Papa Pio V., zbog protestantske djelatnosti u Kožljaku, tražio je od austrijskog nadvojvode 5. kolovoza 1570. da udalji svih iz Kožljaka koji tamo šire luteranstvo.⁵⁷

3.3. Katolička konfesionalizacija u Pazinskoj knežiji

U Pazinskoj su se knežiji, kao i u ostalim zemljama, nakon Tridentskog koncila (1546. – 1563.) počele provoditi odluke Koncila. Iako sabor nije zabranio slavensku liturgiju, neki istarski biskupi htjeli su je ograničiti, a to su bili primjerice pićanski biskup Juraj Raitgartler i pulski Claudio Sosomeno. Također su htjeli da se u glagoljaškim biskupijama uvedu rimski misal, ritual i brevijar, kao što je bilo u akvilejskim patrijaršijama. Glagoljaši i protestanti su imali istu zamisao, narodni jezik u liturgiji, a jedna od teza je da su upravo glagoljaši bili ti

⁵² Ibidem., str. 86.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem., str. 86. – 87.

⁵⁵ Ibidem., str. 88.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem., str. 89.

koji su započeli protestantski pokret u Pazinskoj knežiji.⁵⁸ Neki od njih su bili suradnici u prevođenju, korekturi i izdavanju protestantskih knjiga za urašku tiskaru, koja je često nazivana i hrvatska tiskara zbog velike količine izdanih hrvatskih knjiga.⁵⁹ Međutim, svi koji su podržavali protestantizam i pomagali da se širi bili su u opasnosti zbog protureformacijskih mjera. Da su se provodile odluke donesene na Tridentском saboru može se vidjeti iz izvještaja porečkih, pulskih i pićanskih biskupa koje su slali Svetoj Stolici. Tako u izvještaju pićanskog biskupa Jurja Reitgartlera piše da se u biskupiji svake godine održavaju vizitacije župa i sinode klera, da se za vrijeme vizitacija održavaju redovito mise, propovijedi, dijeli krizma, pregledavaju bratovštinski računi i crkveni inventari.⁶⁰ Također dekani obilaze biskupije i u zadnjem svojem izvještaju papi Juraj iznosi *Sinodske konstitucije pićanske biskupije*“, koje su donijete 1594. godine u 39. točaka, a peta točka zahtijeva da se staroslavenski misali i brevijari predaju biskupiji ili spale.⁶¹ Drugi pićanski biskup Antonio Zara uputio je tri izvještaja Svetoj Stolici u kojima piše da je uspio obnoviti i obogatiti crkve, redovito obilazi župe, održava sinode i želi njihovu provedbu te je smanjio praznovjerje i zloupotrebe. Nadalje ističe da se skoro u svim župama glagoljalo, ali su onda svećenici počeli koristiti latinski jezik.⁶² Porečki biskup Cesario de Nores u svoja tri izvještaja je napisao da godišnje obilazi župe, da želi otvoriti sjemenište za glagoljaše te da se svećenici služe hrvatskim jezikom i da im nedostaje staroslavenskih liturgijskih knjiga.⁶³ Tražio je i dozvolu od pape da obiđe samostane, ali i novčanu pomoć za sjemenište.⁶⁴ Pulski biskup Claudio Sosomeno u svojim pet izvještaja piše kako je ukinuo staroslavensku službu Božju na što je reagirala gradska uprava Rijeke te se tako vratilo hrvatsko bogoslužje.⁶⁵ Također piše da je biskupija jako siromašna i da nedostaje puno svećenika, a ono malo što ih ima su neuki. Vikar ili biskup godišnje obilaze župe, održavaju propovijedi, mise i dijele sakramente i održali su dva crkvena sabora. Biskup Claudio često spominje i uskoke zbog kojih nije mogao često obilaziti župe. Iz ovoga se može zaključiti da su biskupi redovito obilazili župe, propovijedali i održavali mise, ali i tražili od pape obrazovanje svećenika i obnove crkva i biskupija. Osim toga Habsburgovci su odlučili da u Rijeku stignu vjerski redovi koji će pomoći u suzbijanju

⁵⁸Čutić Gorup, M., „Katolička obnova i habsburška protureformacija u Pazinskoj knežiji“, Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 2015., str. 72.

⁵⁹Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem., str. 72. – 73.

⁶² Ibidem., str. 73. – 74.

⁶³ Ibidem., str. 74.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem., str. 75.

reformacije, tako su u Rijeku došli kapucini i isusovci.⁶⁶ Protureformacija se u Pazinskoj knežiji počela provoditi za vrijeme nadvojvode Karla II. koji je nakon podjele habsburškog nasljeđa dobio Unutarnju Austriju u koju je spadala Pazinska knežija. Međutim, vrhunac je protureformacija doživjela za vrijeme njegovog sina, nadvojvode Ferdinanda III.⁶⁷ A da su se Habsburgovci trudili suzbiti reformaciju vidi se po tome što su se plemići žalili kranjskim staležima da im Nicolo Arardi, upravitelj Pazinske knežije, prijeti da se u roku od 6 tjedana moraju vratiti na kršćanstvo ili moraju napustiti Knežiju.⁶⁸ Slična situacija se desila u Pulsnoj biskupiji kada je biskup tražio od nadvojvode da uhititi luteranske propovjednike, a iste te godine su braća Barbo prosvjedovali zbog progona Matije Živčića. Također se i iz nekih izvještaja biskupa papi vidi da se željela suzbiti reformacija u Pazinskoj knežiji. Biskup Cesario de Nores u svom izvještaju piše da je nadvojvoda maknuo s dužnosti namjesnika biskupije Giorgia Primicerija jer je prihvatio heretičko učenje.⁶⁹ S druge strane pulski biskup Claudio Sosomeno piše da je Juraj Barbo prihvatio heretičko učenje te da zlostavlja i protjeruje župnike, ali je to biskup uz pomoć pape Siksta V. svojim zalaganjem zaustavio. Nadalje, u pismo Ferdinanda III. piše da je Franz von Wagen protjeran iz Pazina jer je dijelio protestantske knjige.⁷⁰ Kao i u ovom slučaju tako su većinom i sve ostale slučajeve austrijske vlasti rješavale, tj. progonima. A optuženi su također bili kažnjeni opomenama i materijalnim kaznama. Biskupima je puno je pomogla i Crkva koja je nadzirala Knežiju i prijavljivala prijestupnike nadvojvodi. Zbog toga se mnogo protestanata vratilo Katoličkoj crkvi, a onih koji su i dalje podupirali reformaciju nakon opomena i kazni, bilo je sve manje.⁷¹

3.4. Proces protiv Ivana Librića prema Valierovoj vizitaciji

U siječnju 1580. godine u Labinu vodio se proces protiv postolara Ivana Librića iz razloga jer je pomagao u širenju hereze. Suđenje je trajalo dva dana, 20. i 21. siječnja, i o ovom procesu saznajemo iz zapisnika Agostina Valiera, biskupa iz Verone, koji su nastali u vrijeme vizitacije.⁷² Saslušanje je vodio auditor Taffello Taffelli, a sam biskup je prisustvovao i sve te optužbe čuo na svoje vlastite uši. Osim njega još su prisustvovali svećenik Petar Čelović i labinski svećenik Mihovil Volpini, a upravo pred njima su saslušani i ispitani svjedoci. Svi svjedoci su tvrdili kako se Ivan Librić družio s hereticima, čitao zabranjene

⁶⁶ Ibidem., str. 73. – 76.

⁶⁷ Ibidem., str. 83.

⁶⁸ Ibidem., str. 82.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem., str. 82. – 83.

⁷² Bertoša S., „1. Labinski kulturno-povijesni susreti“, Grad Labin, Labin, 2017. str. 105.

knjige i širio njihova uvjerenja. Međutim, ne zna se kako je suđenje završilo. Prvog dana na suđenju saslušana su dva svjedoka Giovanni Luciani i Ivan Melčinić.⁷³ Prvi svjedok, Luciani, je izjavio da je cijeli narod rekao da je Ivan Librić heretik i da ne zna sa sigurnošću koliko dugo, ali otprilike nekih 4 ili 5 godina. On je naveo imena dvaju heretika s kojima se Librić družio, a oni su bili Matija Živčić i Giorgio Turchetto.⁷⁴ Čak se i družio s pazinskim svećenikom koji je bio potjeran iz crkve zbog krivovjerja. Nadalje, ne zna ako ih je primio u kuću, ali zna da ih podržava i da brani njihova mišljenja, a to zna jer je čuo na vlastite uši.⁷⁵ Prije otprilike godinu dana, tj. 1579., u svom ih je vinogradu u Hrašćama pokušao sakriti u tajnosti, ali ga je netko vidio i rekao mu da je bolje da se vrati u crkvu nego da čuva te lažne ljude.⁷⁶ Giovanni je još rekao da je čuo Librića kako govori protiv pape, da papa nema nimalo autoriteta i da ni jedan papa nije nikad imao autoritet.⁷⁷ U Kožljaku prije više od godinu dana pred Matijom Živčićem je izjavio da je Kristova krv učinila sve potrebno, ali da ljudima nije potrebna molitva svecima, ni indulgencija. Librić ne vjeruje u Euharistiju i sakramente i nikad ga nisu vidjeli da ih prima jer je pun krivovjerja, ali se ispovijeda svećeniku Matiji Živčiću. Nadalje, Giovanni kaže da će plominski svećenik Franjo Bručić znati više o Libriću i da nije siguran ako Ivan Librić zna čitati.⁷⁸ Drugi svjedok, Melčinić, je tvrdio da je Librić heretik i da se družio s ostalim hereticima.⁷⁹ Nadalje kaže da je već spomenuti Ivan Librić djelovao u Kožljaku gdje stanuje nekoliko heretika. Svjedok još kaže da nikoga ne poznaje iz Kožljaka i da nikad nije bio tamo, međutim jedanput je pričao s hereticima. On je vidio Librića da čita jednu knjižicu koju je dobio i koja je bila heretička, a koju se nije usudio pokazati. Svjedok kaže da ne zna koji je naslov knjige, ali kaže da mu je Librić čitao iz nje, ali se ne sjeća što ona sadrži. Ne sjeća se kada se to točno dogodilo, vjerojatno prije godinu dana kad je bio u Labinu i to mu je čitao u svojoj trgovini gdje nije bilo nikoga osim njih dvojice, ali je Librić svejedno skrivao tu knjižicu i nikome ju nije davao u ruke da ju čita. Također mu je Librić rekao da nije dobro slušati na svetoj misi i da to ne vrijedi ništa i da papa nema nikakav autoritet.⁸⁰ Librić je tvrdio da papa ne može blagosloviti, ne može baciti kletvu, ne može udijeliti indulgenciju, da ne postoji čistilište, da se ne smije moliti za mrtve kao ni za svece, da se može jesti meso i ostala jela koja je Crkva zabranila da se jedu na određene dane.

⁷³Ibidem., str. 105.

⁷⁴Ibidem., str. 112.

⁷⁵Vatikanski apostolski arhiv, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica 86*, str. 1.

⁷⁶Bertoša S., „1. Labinski kulturno-povijesni susreti“, Grad Labin, Labin, 2017., str. 113. – 114.

⁷⁷Vatikanski apostolski arhiv, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica 86*, str. 1. -2.

⁷⁸Ibidem., str. 3.

⁷⁹Bertoša S., „1. Labinski kulturno-povijesni susreti“, Grad Labin, Labin, 2017., str. 112.

⁸⁰Vatikanski apostolski arhiv, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica 86*, str. 3.

Papa je bio taj koji je zabranio jesti meso na te određene dane, a ne Bog. Sve ove stvari mu je Librić pričao u Labinu, ali se ne sjeća tko je sve bio prisutan kad je to pričao. Svjedok nije vidio Librića da komunicira s drugim hereticima, ali je shvatio da je dio njihove zajednice i da međusobno komuniciraju.⁸¹ Sljedećeg dana, 21. siječnja, na suđenju je svjedočio Franjo Bučić, a njegovom svjedočenju su prisustvovali Martin Turk i Giovanni Battista Batilana.⁸² Bučić je rekao da je čuo u Kožljaku prije godinu i pol dana od Marca Vittorija i njegovog sina Giorgia i još jednog Giorgia da je Librić heretik.⁸³ Pitali su svjedoka ako je Librić posjedovao heretičke knjige i ako ih je čitao, ali je svjedok odgovorio da ne zna. Nadalje, svjedok kaže da je jedne svete subote u Kožljaku Librić rekao da se ne smije vjerovati u Euharistiju jer nije od gospodina Isusa Krista, nego je to obična tjestenina. Ovo je Ivan Librić rekao svjedoku na svetoj misi i još je rekao da predanost i religija ovise o svećenicima.⁸⁴ Sve ove informacije iznesene su na suđenju u Labinu 1580-te godine u procesu protiv Ivana Librića, a biskup Agostin Valier je sve to zapisao, međutim nigdje ne piše kako je proces završio. Iako ne piše presuda i odluka suda, vrlo je vjerojatno da je on ili protjeran ili prisiljen da se vrati na katoličanstvo jer su tako završavali ostali slučajevi.

⁸¹Ibidem., str.4.

⁸²Bertoša S., „1. Labinski kulturno-povijesni susreti“, Grad Labin, Labin, 2017.str. 106.-107

⁸³Ibidem., str. 112.

⁸⁴Vatikanski apostolski arhiv, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica 86*, str. 3. – 8.

4. Društvene prilike u Pazinskoj knežiji u 16. stoljeću

Pazinska je knežija na početku 16. stoljeća bila pogođena ratom između Mletačke Republike i Svetog Rimskog Carstva što je jako razorilo i osiromašilo Knežiju. Dodatan udarac Knežiji zadala je kuga koja je u razdoblju od 1510. do 1511. godine odnijela mnogo života te su tako mnoga polja ostala zapuštena. Nadalje, granice su se zatvorile te je tako i trgovina stala pa su ljudi umirali od gladi, bolesti, ali i zbog nedostatka liječnika i lijekova.⁸⁵ Dodatan dokaz da je Pazinska knežija bila siromašna bio je taj da su prihodi bili toliko niski da se nije mogla podmiriti plaća kapetana. Također su i Osmanlije provalili 1511. godine čime je još i više stradala Knežija. Stanje se malo primirilo 1513. godine kada su potpisali primirje kojim su gradovi u sjeverozapadnom dijelu Pazinske knežije prešli u ruke Venecije.⁸⁶ Zbog ratova, epidemije, provala Osmanlija i nestašice hrane, gospodarstvo i demografija Istre bili su jako pogođeni te su mletačke i austrijske vlasti htjele naseliti zapuštena područja ne bi li time malo poboljšali situaciju. Međutim, ni to nije pomoglo, a habsburškoj je vlasti nedostajalo novaca koji su silno trošili u ratovima s Osmanlijama te je tako dvorska komora predložila Ferdinandu I. da Knežiju da u najam ne bi li time zaradili.

Novi vlasnici htjeli su naseliti koloniste i izbjeglice na neobrađenu zemlju što je posljedično povećalo fiskalne prihode i pučanstvo. Međutim, svojim je nametima obitelj Mosconi znatno otežavala položaj podanika i uz to je prisvajala zemlju u Knežiji. Habsburgovci su i dalje gledali na Pazinsku knežiju kao na predmet i dalje ju davali u najam što je dodatno otežavalo položaj podanika.⁸⁷ Može se reći da se Pazinska knežija tako našla u nezavidnom položaju gdje su je s jedne strane iskorištavali Mosconijevi, a s druge strane habsburškim vlastima je služila kao zarada tako da bi je dali u najam ili zakup. Zbog toga su se podložnici pobunili, otprilike njih 2000, te je tako 1573. godine izbila Pazinska buna.⁸⁸ Buna je ugušena u krvi, a vođama je određena smrtna kazna. Godine 1571. godine austrijske su vlasti provele popis stanovništva što je kod podanika izazvalo nepovjerenje, a ovaj je popis služio za novi urbar.⁸⁹ Tako je određen novi sustav ubiranja poreza prema kojem su se porezi pobirali od podanika koji su bili upisani u registar sa stokom i terenima. Posjedi seljaka su se kretali od 0,2 do 14 hektara, a najveći su se nalazili u središnjem dijelu Knežije, a najmanji u

⁸⁵Ćutić Gorup, Maja, Protestantizam u Pazinskoj knežiji: odjeci ili pokret?, Sveučilište u Zagrebu, 2012., str. 69.

⁸⁶Ibidem., str. 70.

⁸⁷ Ibidem., str. 70.-72.

⁸⁸ Ibidem., str. 72.

⁸⁹ Ibidem., str. 73

sjevernom dijelu.⁹⁰ Nekoliko plemićkih obitelji imalo je u svom posjedu obradive površine, ali ih nisu obrađivali. Dodatan problem su bile šume i pašnjaci koji su bili u vlasništvu države i plemićkih obitelji te ih seljaci nisu mogli koristiti. Osim toga, autohtoni podanici morali su podmirivati novčana i naturalna podavanja jer su plemići i kolonisti imali povlašten položaj.⁹¹ Podanici u Pazinskoj knežiji bili su u jako lošem položaju, pogotovo autohtoni jer su plaćali razne namete dok su kolonisti uživali privilegije. A to je sve nastalo kao posljedica ratnih razaranja, epidemija i gladi. Međutim, iako su donijeli novi urbar, ni to nije pomoglo Knežiji da se oporavi iz razloga što su njime samo povećali namete. Osim toga izbio je Uskočki rat (1615. – 1618.) koji je, takoreći, skroz uništio Pazinsku knežiju jer se nakon njega našla u još gorem položaju nego li je bila prije.

⁹⁰ Ibidem., str. 74.

⁹¹ Ibidem., str. 75.

5. Vjerske i društvene prilike prema izvještajima biskupa Svetoj Stolici

5.1. Vjerske prilike prema izvještajima biskupa Svetoj Stolici

U 16. stoljeću današnja općina Pazin bila je podijeljena na mletački i austrijski dio, a četiri biskupije su dijelile crkvenu jurisdikciju nad Knežijom i to su bile Porečka, Tršćanska, Pićanska i Pulska. Biskupije su bile podijeljene na austrijski i mletački dio te je upravo ova podjela stvarala trzavice između Venecije i Carstva, pogotovo kad su strane bile zaraćene ili imale diplomatski spor, stoga je biskupima bila zabranjeno da djeluju u prekograničnom dijelu biskupije. Tako je na primjer naselje Zamask bilo podijeljeno pa se u mletačkom dijelu zvalo Zumesco, a u austrijskom dijelu Zamasco.⁹² Papa Siksto V., 20. prosinca 1585., ponovno je ozakonio i obnovio donošenje izvještaja o stanju u biskupiji Kongregaciji Koncila, stoga su biskupi na području mletačke Istre, odnosno Poreča, Novigrada, Pule i Kopra, morali slati izvještaje, osobno ili po zastupniku, svake tri godine, dok su biskupi Pićana i Trsta na austrijskom dijelu, izvještaje trebali slati svake četvrte godine.⁹³ Prvi koji je odnio izvještaj bio je tršćanski biskup Nikola von Coret, 1586., dok su drugi istarski biskupi većinom slali izvještaje preko zastupnika.⁹⁴ Kad bi biskupi stigli u Rim, osobno ih je morao primiti kardinal perfekt Kongregacije i pismeno odgovoriti na pitanja vezana uz provođenje tridentskih dekreta, obnovu morala, održavanje sinoda i otvaranje sjemeništa, a biskupi su morali pohoditi Lateransku baziliku. Nakon tršćanskog svoje izvještaje su poslali novigradski i porečki biskupi 1588. godine, zatim pićanski 1589., pulski 1592. i koparski 1602. godine.⁹⁵

Porečka je crkva već oko 250. godine bila organizirana i imala svog biskupa. A kroz stoljeća politička granica je dijelila biskupiju na austrijski i mletački dio što je urodilo bolnim i teškim posljedicama u upravljanju i vođenju biskupije. Prvi biskup koji je slao izvještaj u Rim za Porečku biskupiju bio je Cesario de Nores. Prvi izvještaj je poslao 1589. godine, drugi 1592. preko porečkog kanonika i doktora Tarkvinija Franzelina i treći 1596. preko vrsarskog župnika Mihaela Valle.⁹⁶ Svaki izvještaj započinje tako da se opravdava i da žali što on

⁹² Grah I., "Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1780)", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXVI, Istratisak Pazin, Pazin – Rijeka, 1983., str. 201.

⁹³ Grah I., "Prve sačuvane relacije istarskih biskupa Svetoj Stolici", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, god. 30., sv. XXX, Istratisak Pazin, Pazin – Rijeka, 1988., str. 79.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Grah I., "Izvještaji porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1775)", *Croatica christiana Periodica*, br. 12, godina VII, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983., str. 1.

osobno ne može donijeti izvještaj, a kao razloge navodi: bolest, starost i opasnost na putu.⁹⁷ U prvom izvještaju iz 1589. godine koji je u Rim odnio porečki kanonik Marqualdus Francellinus, piše da je u austrijskom dijelu biskupije živio heretik Juraj koji je bio upravitelj te je biskup zatražio od nadvojvode da ga makne iz uprave i potjera što je nadvojvoda i učinio.⁹⁸ Nadalje Cesario ističe da je u Pazinu bilo više otpadnika od prave vjere, a to je biskup ustanovio i uz pomoć pobožnog vladara, vratili su se pravoj vjeri te se počeo osjećati veći porast pobožnosti. Biskup također moli papu da nadvojvodi Ferdinandu preporuči da više ne dopusti postavljanje nekatolika na mjesto kapetana Pazinske knežije, iz razloga što je prošli kapetan Primicerio prigrlio i širio vjerske zablude i tako prouzročio mnogo zla te da takvi ne bi smjeli ni živjeti u Pazinu.⁹⁹ Također u biskupiji ima mnogo zlouporaba koje se žele iskorijeniti te stoga biskup godišnje pohodi župe. U drugom i trećem izvještaju biskup piše kako je otkrio praznovjerja koja sramote Istru i Dalmaciju, ali i da novi doseljenici, Morlaci koje je naselila Venecija na porečki ager, zadaju velike brige biskupu i kaptolu.¹⁰⁰ Biskup je također i otvorio sjemenište 1578. za 20 učenika, ali je već 1592. godine bilo zatvoreno jer je nedostajalo prihoda i beneficija u biskupiji na mletačkom dijelu, a austrijske vlasti nisu dozvolile da se prihodi beneficija koriste za sjemenište koje se nalazi na mletačkom dijelu. Nadalje, u biskupiji ima mnogo crkvi koje predvode uzorni župnici i kanonici. Služe se hrvatskim jezikom, a posjeduju samo jedan misal i jedan brevijar i možda još koju knjigu i zbog toga je više puta molio da se tiskaju liturgijske knjige jer su stvarno potrebne za čitavu Istru.¹⁰¹

Pićanska biskupija bila je osnovana 524. godine, kada je papa Ivan I. podijelio Istru na biskupije, uz pristanak kralja Teodorika i cara Justinijana. Ova mala biskupija se stoljećima odupirala vladarima i ekonomskom padu, želeći očuvati glagoljanje i glagoljicu. Nakon odluke pape Siksta V. da biskupi moraju slati izvješća u Rim, iz pićanske biskupije prvi biskup koji je poslao izvještaj bio je Juraj Reitgartler. On je isto kao i porečki biskup Cesario de Nores poslao tri izvještaja. Prvi izvještaj je poslao 1589. preko domaćeg svećenika Nikole Jadručića, a taj izvještaj bio je napisan na latinskom i talijanskom jeziku, ali bez datuma.¹⁰² U

⁹⁷Ibidem., str. 2. – 3.

⁹⁸Grah I., "Prve sačuvane relacije istarskih biskupa Svetoj Stolici", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, god. 30., sv. XXX, Istratisak Pazin, Pazin – Rijeka, 1988., str. 80.

⁹⁹Grah I., "Izvještaji porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1775)", *Croatica christiana Periodica*, br. 12, godina VII, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983., str. 3.

¹⁰⁰ Ibidem., str. 4.

¹⁰¹Ibidem., str. 5. – 6.

¹⁰² Grah I., "Izvještaji pićanskih biskupa Svetoj Stolici (1589-1780)" *Croatica Christiana Periodica*, god. IV., br. VI Krćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 1.

izvještaju stoji da se biskupija sastoji od gradova Pićna, Lindra, Gradišća i 10 manjih sela i da je sav narod katolički te da se redovno ispovijedaju i pričešćuju za sve blagdane.¹⁰³ Osim Grimalde koja je u mletačkom dijelu, sve ostale župe se nalaze u austrijskom dijelu, a u njima žive svećenici glagoljaši osim u Pićnu i Gračišću.¹⁰⁴ U biskupiji postoji samo jedan samostan s crkvom Majke Božje i tamo žive dva ili tri pavlina glagoljaša. Nedjeljom se propovijeda i katehizira, godišnje sinode klera se održavaju, kao i godišnje vizitacije župa i kler se jednom godišnje sastaje na pastoralni skup.¹⁰⁵ U biskupiji je samo dvoje luterana, a oni su zakupac iz Čepića i njegova žena, ali rijetko dolaze.¹⁰⁶ Drugi izvještaj iz 1593. u Rim je odnio dijecezanski svećenik Šimun Brumnjak. U ovoj drugoj relaciji biskupa stoji: „*Zatim izvještava da u samom Pićnu, sjedištu biskupije, postoji sedamcrkvica; da je katedrala posvećena Bl. D. Mariji; da je pićanski biskup sufragana akvilejski; da pićanski kaptol ima četiri kanonika kojima je povjerena pastva Pićna i okolnih sela; da su svi kanonici i kler rado učinili ispovijest vjere; da je biskup kroz 23 godine boravka u dijecezi doživio mnogo nepravilnosti i životnih opasnosti sa strane susjednih heretika i zračnih nepogoda; da se u katedrali čuvaju mnoge relikvije; da se za crkve i crkvice u Pićnu i širom biskupije brinu mnogobrojne bratovštine koje su često u sukobu s biskupom i sa župnicima; da u biskupiji nema sjemeništa zbog nedostatka sredstava, ali da u Pićnu jedan svećenik-učitelj poučava dječake gramatiku i vjeronauk; da prigodom godišnje vizitacije župa biskup misi, propovijeda, dijeli krizmu, pregledava račune bratovština, inventar crkava te kler i narod potiče na dobro; da uz generalnog vikara postoje i dekani koji stalno obilaze malu biskupiju; da su svećenici pretežno Hrvati (...), koji od knjiga posjeduju jedino brevijari misal...*“¹⁰⁷ U ovom izvještaju opisana je Pićanska biskupija koliko crkvice ima i kome je posvećena katedrala. Nadalje piše da je biskup jako dugo vodio biskupiju, 23 godine, te da je doživio mnogo nepravilnosti od strane heretika. Iako se za crkvicu brinu bratovštine, one su većinom u sukobima s biskupima i župnicima. Saznaje se i da je biskupija siromašna jer nema sredstava za otvoriti sjemenište, a osim toga nemaju prave učitelje nego jedan svećenik-učitelj podučava dječake. Biskup poštuje odluke Koncila tako da odredbe provodi tako što pohodi župe, dijeli sakramente i potiče narod na dobro. Zadnji, treći izvještaj iz 1595. godine odnio je u Rim gračaški župnik Petar Jerbula. U ovom izvještaju biskup šalje *Sinodalne konstitucije* svoje pićanske biskupije iz prethodne godine, tj. 1594. godine. Međutim, ova zabrana se ne odnosi na brevijare i misale

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem., str. 1.- 2.

¹⁰⁷ Ibidem., str. 2.

koji su bili u vlasništvu akvilejske crkvene pokrajine, nego na staroslavenske misale i brevijare. Nadalje piše da na pokrajinskom koncilu u Udinama 1596., nisu zabranjeni staroslavenski misali i brevijari, dapače, htjeli su da ih učene i pobožne osobe koje poznaju jezik isprave i revidiraju. Ali također su preporučili da ilirski biskupi trebaju uvesti rimski misal, brevijar i ritual.¹⁰⁸

Što se tiče Pulske biskupije, kršćanstvo se pojavilo već u doba navještenja Radosne vijesti 284. godine. Nadalje, u Nezakciju je pronađena ranokršćanska bazilika iz 5. stoljeća, a osim bazilike bila je i krstionica. Prva bazilika izgrađena je prije cara Konstantina ili u njegovo doba i bila je posvećena Marijinu uznesenju. Bazilika je oko 350. proširena i još dva puta tijekom 5. stoljeća dok nije poprimila oblik kakav ima danas. Granica se prostirala do Raše i poklapala se s pulskim agerom, a godine 1028. preuzela je riječki i labinski arhiđakonat Pićanskoj biskupiji.¹⁰⁹ Podjela na mletački i austrijski dio najteže je pogodio Pulsku biskupiju.¹¹⁰ Biskup Klaudije Sozomen provodio je tridentske odluke u pulskoj biskupiji te je tako 1586. ukinuo akvilejski pokrajinski i uveo rimski obred, 1593. zabranio staroslavensku Božju službu, ali mu se gradska uprava Rijeke suprotstavila. Htio je otvoriti sjemenište, a 1598. održao je sinod u Labinu. Napisao je pet izvještaja i prvi izvještaj iz 1592. osobno je odnio u Rim. Za drugi izvještaj iz 1595. nema podataka tko ga je odnio, dok je treću iz 1598. odnio pulski kanonik Markantun de Rinaldis. Četvrti datira 1600-te godine i odnio ga je kanonik Ivan Garbo, a peti iz 1604. odnio je biskupov brat Kornelije.¹¹¹ U izvještajima piše da je biskupija podijeljena na mletački dio i na habsburški i ona je pod vlašću nadvojvode Ferdinanda te je ovaj dio stalno izložen naletima Osmanlija. Biskupija ima šest crkvi, od kojih su tri u austrijskom dijelu i nalaze se u Rijeci, Kastvu i Lovranu. Župa ima 40, koliko i župnika, ali su zato sve siromašne. U austrijskom dijelu, točnije u Kožljaku, boravio je Juraj Barbo koji je živio odmetnički, izgonio i zlostavljao župnike, ali zahvaljujući molbi biskupa i zalaganju pape Siksta V. kod nadvojvode Ferdinanda, Juraj Barbo živi mirno iako i dalje širi herezu. Osim njega i Mesaldo Barbo je prihvatio protestantizam kojeg je nadvojvodin sud osudio na smrt, ali su se njegovi sinovi vratili katoličanstvu i redovito sudjeluju u bogoslužju. Cijeli je narod pobožan, osim u Rijeci gdje ima nekoliko krivovjernih. U cijeloj biskupiji nema zabluda, ali ni sjemeništa jer je siromašna. Skoro u svim župama koje se nalaze u austrijskom dijelu se glagolja i potrebne su knjige za kulturno i duhovno uzdizanje klera. U

¹⁰⁸ Ibidem., str. 2.

¹⁰⁹ Grah I., "Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592-1802)", *Croatica christiana Periodica*, br. 20, godina XI., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., str. 26.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem., str. 27.

biskupiji nedostaju svećenici, ponajviše glagoljaši, a ono malo što ih ima su neobrazovani jer nemaju knjige na narodnom jeziku za učenje.¹¹² Još jedan problem koji je posljedica siromaštva biskupije je taj što nema župnika za bogoslužje na latinskom ili na staroslavenskom jeziku.¹¹³ Godišnje biskup ili generalni vikar posjećuje župe, propovijeda i dijeli sakramente. U Rijeci i Labinu postoje arhiđakoni. U ove tri godine, biskup je jedanput, a vikar dva puta posjetio sve župe, ali zato biskup svake godine obiđe kanonski župe i u tome mu pomažu riječki i labinski dekan. Dekani redovito obilaze župe i izvješćuju biskupa i vikara o stanju. Međutim između trećeg i četvrtog izvještaja biskup nije mogao obići župe zbog opasnosti od uskoka, a i vrlo je opasno prelaziti iz mletačkog u austrijski dio. Zbog uskoka također tri godine nije ni održao sinode, koji su u skladu s tridentskim odlukama, ali je prije uskoka održao sinode dvije godine. Iako je siromašna, biskupija ima dosta samostana. Na austrijskom dijelu nalaze se u Plominu i Lovranu samostan trećoredaca glagoljaša, u Rijeci augustinaca, a u Plominu je bio još pavlinski samostan.¹¹⁴

5.2. Društvene prilike prema izvještajima biskupa Svetoj Stolici

Osim vjerskih prilika, u izvještajima su također zastupljene i društvene prilike. Pa tako se u relaciji porečkog biskupa Cesaria de Noresa može vidjeti da cijeli narod živi po kršćanskim načelima osim kapetana Giorgia. Međutim prije par godina biskup je utvrdio da je bilo par krivovjernih, ali su se vratili pravoj vjeri. Nadalje, veliki problem biskupiji, a naročito kaptolu zadaju Morlaci, a njih su na porečki ager kao kolone naselili Mlečani. Naime, oni su odbili davati desetinu svih plodova kaptolu, a to je jedini prihod od kojeg kaptol živi te su se zbog toga kanonici našli u krajnjoj bijedi i odriču se kanonikata, a čak ni kazne ni sankcije ne pomažu. Zato se biskup obratio papi i nunciju u Veneciji, pronašli su rješenje i sad čekaju odobrenje.¹¹⁵ S druge strane, biskup Pićanske biskupije Juraj Reitgartler, također kaže kako je sav narod katolički i da se vjernici ispovijedaju i pričešćuju na Tijelovo, Uskrs, ali i na sve ostale važne blagdane. Osim toga narod je jednostavan i zadovoljan službom Božjom na staroslavenskom jeziku. Nadalje, u biskupiji ima oko deset tisuća stanovnika i većinom su to oni koji potječu od drevnih Hrvata, ali ima i onih koji su pobjegli od Osmanlija, ali i jedni i drugi su dobri i poslušni crkvi. Iako nema sjemeništa u Pićnu, jedan učitelj-svećenik uči

¹¹² Ibidem., str. 27. – 29.

¹¹³ Ibidem., str. 30.

¹¹⁴ Ibidem., str. 30.-31.

¹¹⁵ Grah I., "Izvještaji porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1775)", *Croatica christiana Periodica*, br. 12, godina VII, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983., str. 4.

dječake gramatiku i vjeronauk.¹¹⁶ U svom izvješću biskup Antonio Zara nabraja utvrđene gradove Lindar i Gračišće, zatim sela Zarečje, Novaki, Brdo, Kršiklu, Cerovlje, Previž, Krbune, Grobnik, Gradinje, Čepić itd. u austrijskom dijelu, a u mletačkom dijelu samo Grimaldu. U drugom njegovom izvještaju spominje se pet gradova i petnaestak sela, a u trećem samo dva grada, ali ni u jednom ne spominje Pićan s obzirom da je po njemu biskupija dobila ime. Svi svećenici pričaju talijanski, hrvatski i njemački, ali ranije se u svim župama glagoljalo, osim Pićnu i Gračišću, ali kasnije su svi svećenici počeli koristiti latinski u liturgiji. Zato je donesena odluka da se ubuduće neće moći nitko zarediti ako ne zna latinski. Stoga se starije svećenike slalo u Ljubljano i Graz na školovanje, a mlađi svećenici su učili gramatiku i vjeronauk u Gračišću i Pićnu. U biskupiji su svi katolici, osim tri plemićke obitelji koje su prigrlile Lutherove teze, a to su Barbo, Nikolić i Borghen. Neki su se vratili pravoj vjeri, a neke je nadvojvoda morao potjerati iz biskupije. Iako mala biskupija, bila je jako napućena. Imala je oko šesnaest župa i oko 27 tisuća stanovnika koji se ispovijedaju. Biskup ima svjetovnu vlast nad Škopljakom, Tupljakom i Gologoricom. Koloni u Škopljaku stalno su izloženi provalama, otmicama, zlostavljanju i osudama na zatvor od Bernardina Barba i stanovnika Gračišća, a biskup ne može poduzeti ništa da im pomogne.¹¹⁷ Međutim stanje u Tupljaku je još gore. Tamo su pokrajinske vlasti nasilno odvele 15 obitelji kolona zajedno s njihovom pokretnom imovinom jer nisu mogli platiti porez od 60 forinti. Ti koloni su većinom prodavani lupoglavskom zakupcu Kristoforu Gušiću koji ih je preprodao Tuzleru, a on ih je preko oporuke ostavio ženi kad umre.¹¹⁸ Biskupija time godišnje gubi oko 500 forinti, dok se kupac obogaćuje nad njima.¹¹⁹ U posljednjem izvještaju biskup ističe kako su u biskupiju stalno upadali i provaljivali Mlečani. Također su jako puno ljudi odveli na galije ili internirali, seljacima su otimali stoku, zapalili usjeve i bijedne kolibe. Na taj je način biskupija izgubila tisuće žitelja. Zbog toga je prisustvovanje na misi preostalog i preživjelog naroda sve masovnije i intenzivnije jer vjernici traže utjehu.¹²⁰ Prema prvom izvještaju pulskog biskupa Klaudija Sozomena, u biskupiji se nalazi oko 40 000 žitelja, u četvrtoj oko 30 000, a petoj relaciji oko 36 000 stanovnika. Svi su pobožno živjeli bili oni u gradu ili na selu. U cijeloj biskupiji učitelji poučavaju mlade pjevanje i gramatiku, a nedjeljom vjeronauk. Također u biskupiji je jako opasno jer ima uskoka, ali i lopova koji krađu stoku i dobra, ali se zna i desiti

¹¹⁶ Grah I., "Izvještaji pićanskih biskupa Svetoj Stolici (1589-1780)" *Croatica Christiana Periodica*, god. IV., br. VI Krćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 1. -2.

¹¹⁷ Ibidem., str. 2.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem., str. 3. – 4.

¹²⁰ Ibidem., 4.- 5.

da otmu ljude te da traže otkupninu za njih. Iz tog razloga stanovnici Knežije moraju imati brojnu vojsku.¹²¹

Prilog 5. Pićan na bakrorezu Johanna Weicharta Valvasora¹²²

¹²¹ Grah I., "Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592-1802)", *Croatica christiana Periodica*, br. 20, godina XI., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., str. 30.-31.

¹²² Pićanska biskupija, Elvis Orbanić, *Istarska enciklopedija*, 2005., 09.02.2009., pristupljeno 11.07.2021. <<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/692/picanska-biskupija>>

6. Zaključak

Kao zaključak, rekla bih da je Pazinska knežija od utemeljenja pa do kraja 16. stoljeća bila u nezavidnom položaju. Osim što je bila podijeljena na austrijski i mletački dio zbog čega su se stalno vodili ratovi, pojavila se kuga, a nakon nje ju je zahvatila reformacija koju su neki prihvatili. Međutim, zbog zalaganja Habsburgovaca, ali i biskupa na području Knežije, brzo je suzbijena. Zbog mnogih ratova između Mlečana i Habsburgovaca ljudi su ostajali bez svega i zato prihvatili novu vjeru. Također neki ljudi su pripomogli širenju reformacije, kao na primjer obitelj Barbo čiji je kaštel bio utočište reformatora. Oni su se zalagali za prevođenje liturgijskih protestantskih knjiga na hrvatski te su čak pomagali uraškoj tiskari. Iako su vlasti za to znale, nisu ih kaznili jer je obitelj Barbo pomagala u obrani od Osmanlija. Kada se kasnije počela provoditi protureformacija, većina ljudi koja je prihvatila protestantizam vratila se na katoličku vjeru, a oni koji su i dalje ustrajali u protestantizmu bili su kažnjeni, većinom novčanom kaznom i progonom. Mnogima se, također, i sudilo, kao na primjer Ivanu Libriću koji je optužen da je pomagao širiti reformaciju, čitao i posjedovao zabranjene knjige, surađivao s protestantima i pružao im utočište. Što se tiče društvenih prilika, početkom 16. stoljeća započeo je rat između Carstva i Venecije te je na taj je način puno ljudi stradalo, ostalo bez domova, bilo gladno, a par godina kasnije pojavom kuge stanje se još više pogoršalo. Vlasti su smatrale da će se stanje poboljšati ako počnu naseljavati zapuštenu zemlju te su tako većinom naseljavali izbjeglice iz Dalmacije i Bosne i Hercegovine, kojima su davali bolje uvjete za život i rad nego autohtonim stanovnicima i time zapravo još više pogoršali njihov položaj. Oni su se kasnije pobunili i digli Pazinsku bunu 1573. godine koja je ugušena u krvi. Većina ovih podataka sadržana je u izvještajima istarskih biskupa Svetoj Stolici, u kojima su biskupi javljali stanje biskupije papi. To je bila jedna od odluka Tridentskog sabora i gotovo svi su je se pridržavali. Iz tih izvještaja se doznaje da je većina biskupija bila siromašna, Božje službe su se vodile na staroslavenskom jeziku jer svećenici su bili neuki i nisu znali latinski. Ako je bilo nekoga tko je širio reformaciju vlasti bi ga kaznile i protjerale. Biskupi su redovito vršili vizitacije i pohode župa, crkve i biskupije je trebalo obnoviti, ali je nedostajalo novaca. Na pitanje jesu li društvene i vjerske prilike utjecale jedna na drugu odgovor je da jesu. Naime, smatram da su u Pazinskoj knežiji političke prilike jako utjecale na društvene i vjerske prilike. Upravo zbog stalnih ratova između Carstva i Venecije i oduzimanja teritorija sve je to utjecalo na društvene prilike jer su ljudi ostajali bez zemlje, nisu se imali čime se prehraniti. Došlo je do depopulacije, ali naravno da su i vjerske utjecale na sudbine ljudi jer je zbog reformacije nekoliko ljudi bilo protjerano iz Knežije. Također i

naseljavanje izbjeglica iz ostalih hrvatskih zemalja je pogoršalo situaciju jer su tako autohtoni stanovnici imali manja prava nego novonaseljeni. Naime, autohtoni stanovnici su plaćali razne namete, dok su doseljenici bili oslobođeni nameta i imali više privilegija. Sve su to bile političke prilike koje su utjecale na društvene prilike, ali su se i zbog vjerskih prilika mijenjale društvene prilike. Isto tako su se zbog društvenih prilika mijenjale i vjerske prilike, kada su na primjer trgovci donijeli u Knežiju reformacijske ideje. Nadalje zahvaljujući izvještajima biskupa doznajemo o društvenim i vjerskim prilikama u Knežiji i istražujući ih možemo donijeti zaključke o međusobnim utjecajima.

7. Literatura

7.1. Primarni neobjavljeni izvor

1. Vatikanski apostolski arhiv, *Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica* 86, fol. 282r-286v.

7.2. Primarni objavljeni izvori

2. Grah I., "Izveštaji pićanskih biskupa Svetoj Stolici (1589-1780)" *Croatica Christiana Periodica*, god. IV., br. VI. Krćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.
3. Grah I., "Izveštaji porećkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1775)", *Croatica christiana Periodica*, br. 12, godina VII., Krćanska sadašnjost, Zagreb, 1983.
4. Grah I., "Izveštaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592-1802) ", *Croatica christiana Periodica*, br. 20, godina XI., Krćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.
5. Grah I., " Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porećkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1780)", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXVI, Istratisak Pazin, Pazin – Rijeka, 1983.
6. Grah I., "Prve saćuvane relacije istarskih biskupa Svetoj Stolici", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, god. 30., sv. XXX, Istratisak Pazin, Pazin – Rijeka, 1988.

7.3. Sekundarni izvori

1. Bertoša M., Vrandećić J., Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku, Leykam International, Zagreb, 2007.
2. Bertoša S., „1. Labinski kulturno-povijesni susreti“, Grad Labin, Labin, 2017.
3. Ćutić Gorup, M., "Protestanti u austrijskoj Istri: odjeci ili pokret", *Ćasopis za povijest Zapadne Hrvatske*, IV. I V.(2009.-2010.), br. 4. i 5., Rijeka: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci, 2012.
4. Ćutić Gorup, M., „Protestantizam u Pazinskoj knežiji: odjeci ili pokret?“, Sveučilište u Zagrebu, 2012.
5. Ćutić Gorup, M., „Katolićka obnova i habsburška protureformacija u Pazinskoj knežiji“, Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 2015.
6. Ćutić Gorup, M., "Ćlanovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji", *Povijesni prilozi* (2016.), br. 50, Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
7. De Franceschi C., *Storia documentata della contea di Pisino*, editrice societā Istriana di archeologia e storia patria, Venezia, 1964.

8. Ilirik M. V., „Istria – mea dulcissima patria“, Zavičajni obrazovni priručnik za učenike srednjih i osnovnih škola, Sveučilišna knjižnica u Puli
9. Kurelić R., *Daily Life on the Istrian Frontier: Living on a Borderland in the Sixteenth Century*, Brepols Publisher n.v., Turnhout, Belgium, 2019.

7.4. Internetski članci

1. Kožljak - kaštel/CastrumGosilach, 6. veljače 2013., (URL:<https://tibor-pula.blogspot.com/2018/06/kozljak-kastel-castrum-gosilach.html>)
2. Pazinska knežija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (URL:<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47197>)
3. Pazinska knežija, *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008.-2020. (URL:<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2040>)
4. Pazinska knežija, *Istrapedia*, Slaven Bertoša, Istarska enciklopedija, 2009. – 2018., (URL:<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/283/pazinska-knezija>)
5. Pićanska biskupija, *Istrapedia*, Elvis Orbanić, Istarska enciklopedija, 2005., 09.02.2009., (URL: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/692/picanska-biskupija>)